

Politika és genealógia

(A Zrínyiek eredetéről)

„Mind magyar, mind horvát”?

A Zrínyi család eredete körül első pillantásra mintha némi bizonytalanság uralkodna a köztudatban. Legálábbis erről tanúskodnak a tankönyvek és az alapvető kézikönyvek megfogalmazásai. Az érettségizők számára készült legújabb *Szigeti veszedelem*-kiadás bevezetőjében például ezt olvassuk: „A Zrínyiek az ősi dalmáciai De Brebiri családot mondhatják ősiknek.”¹ A „Spenót” (az egyetemi tankönyvként is használatos irodalomtörténeti kézikönyv) szerint pedig „Zrínyi Miklós őseit a dalmát patrícus De Brebirio családban kell keresnünk”.² Mindkét szöveg forrása Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiája, amelynek második, javított kiadása éppen a kézikönyvvel azonos évben látott napvilágot: „A Zrínyiek a régi dalmát feudális De Brebirio család sarjadékai” – írja a szerző, s állítását lábjegyzettel is megtámogatja: „A Zrínyieket tévesen származtatták a Subich családból. Eredetük kérdését tisztázta: Bánfi Fl.: L'origine della famiglia Zrinyi. Archivio storico per la Dalmazia, 1934, vol. XV–XVII.”³

A polemizáló hivatkozás mögött persze az a kiindulatlan szándék munkál, hogy a horvát (Šubić) eredeztetés tézise magától essen el, külön cáfolat nélkül. Ám ha elgondolkozunk a mondottakon, csak arra juthatunk, hogy a Zrínyiek ősei – még ha eredetileg a dalmát tengerpart latin eredetű népcsoportjához tartoztak is volna – évszázadok óta horvátul beszéltek; az olaszból és latinból keresztetett „De Brebirio” névalak pedig senkit ne tévesszen meg: a horvát Velebit hegység lábánál, a Krka folyótól nyugatra fekvő Bribir helységről, az azonos nevű ősi zsupánység székhelyéről és a fölötte magasodó várról van szó, a Dalmáciából a belső Horvátország felé ve-

zető út kulcsáról. Afféle sasfészekekről, ahonnan a nagy hatalmú Brebiri zsupánok zsákmányolni indultak a tengerpart gazdag városaiba, Spalatóba, Traúba, Sebenicóba vagy Zárába. (A városok lakói azután sokszor comesszé vagy podestává választották őket, azaz képletesen a védelmük alá helyezték magukat, csak hogy rendszeres adó fejében megmeneküljenek kiszámíthatatlan zaklatásaiktól.)

A család oklevelekből ismert első őse Bogdán zsupán, a 12. század második felében élt, de nevén kívül nem sokat tudunk róla; dédunokája, Ratko (más források szerint Stjepko, 1239–1274) dalmát báni tisztséget viselt. Ratko fiai, Pál, Mladen és György a 13. század végén, a 14. elején rendkívüli hatalomra tettek szert, a Délvidéken. I. Brebiri Pál (1272–1312) már Dalmácia, Szlavónia és Horvátország bánja, 1285-től Bosznia ura, 1293-tól örökös tengeri bán (*banus maritimus*), házassága révén rokonságba került az Árpádokkal és az Anjoukkal is. Döntő szerepe volt az Anjouk magyarországi trónra segítésében; Károly Róbertet testvére, György (1274–1303) kísérte 1300-ban Nápolyból Magyarországra. Gyermekei, II. Pál (1301–1346) és II. Mladen (1301–1341) dalmát, horvát és bosnyák bánok valóságos kiskirályságokat rendeztek be maguknak, pénzt vertek és adót szedtek, a tenger mellék városai rettegtek tőlük, s az előbbi még maga a Velencei Köztársaság is elég veszélyesnek tartotta ahhoz, hogy patrícusi ranggal kötelezze le 1314-ben.⁴ További két testvérük közül II. György (1303–1330) fia, III. Mladen, önállósodási törekvések engedve, az Anjou királyok ellen fordult. Dinasztikus hatalmát csak Nagy Lajos király ismételt hadjáratai törték meg; Mladen Traúba menekült, s ott

halt meg 1348-ban,⁵ I. Pál bán negyedik fiának, Gergelynek (1301–1372) és unokaöccsének, III. Györgynek pedig kényszerűségből kellett Ostrovicát (a család másik ősi birtoka, néhány kilométerrel Bribirtól nyugatra) elcserélni az uralkodóval az északabbra fekvő Zrin várára 1347-ben. Ez a III. Brebiri György, a velencei nemességet kapott II. Pál fia lett a család Zrínyi-ágának megalapítója, amely nevét az új birtokról nyerte; tőle ered a szigetvári hős várvédő – a továbbiak pedig közismertek.⁶

Zrínyi Miklós, a *költő* persze magyar volt, legalábbis így tudjuk, ha máshonnan nem, Kölcseytől, Vörösmartytól, Babitstól, Juhász Gyulától... hogy tovább ne citájuk a névsort. Még maga Benedek Elek is a *Nagy magyarok életé*-ben jelentette meg életrajzát,⁷ tehát mindenképpen nemzetünk részének kell tekintenünk. Származására nézve ugyan vannak zavaró körülmények (tényekről ilyen időtávból nehezen beszélhetnénk), de eposzát, verseit, prózai munkáit és leveleinek tetemes hányadát magyarul írta, tehát magyar költő.

Am a horvát történeti irodalom nem ennyire magasan szárnyaló: egyszerű tényként kezeli a Zrínyiek horvát leszármazását. A legújabb alapmunka például – Klaniczay Tiborhoz hasonlóan – ugyancsak sommás félmondattal intézi el a kérdést, csupán a konklúziója különböző: „A Zrínyiek horvát mágnáscsaládja a Bribiri Šubićoktól veszi eredetét, akiket az oklevelek 1069-től zsupánokként emlegetnek.”⁸ A korábbi feldolgozásokban szintén ezzel a gesztussal találkozunk. Zrínyi Péter válogatott műveinek bevezetője – például – ennyit szentel a leszármazás-ügynek: „A Zrínyiek feudális családjá a Bribiri grófoktól (a Šubić-nemből) veszi eredetét.”⁹ A két évvel korábban (1974-ben) megjelent horvát irodalomtörténeti kézikönyv ugyancsak leszögezi: „A Zrínyi ősi horvát mágnáscsalád, amely a középkor folyamán, még Šubić néven, kiemelkedő szerepet játszott a horvát történelemben.”¹⁰ Zrínyi Miklós munkásságát méltatva persze nem győz sajnálkozni rajta, hogy a *Szigeti veszedelem* és a versek eredetileg magyarul íródtak. Az okfejtést érdemes hosszabban idézni:

„Miklós, valószínűleg azért is mert összes birtoka Magyarországon volt, a magyar nyelvet preferálta. Jóllehet ebben a korban még nem létezett nálunk a modern értelemben vett nemzeti érzés, Miklóst mégis érhatték szemrehányások, mert egy latin levelében azzal védekezik, hogy hangsúlyozza: korántsem renegát, nagyonis Zrínyi és horvát. De már magából a pusztá tényből is, hogy Péter lefordítja és átdolgozza művét, arra gyanakodhatunk, ő maga is sze-

mére hányta bátyjának, hogy magyarul írva elhagyta nemzetségét és nyelvét. Péter fordítás-parafrazisát kifejezett horvát hazaszeretet jellemzi, amely Miklós munkájából hiányzik.”¹¹

Mondanunk sem kell, a kérdés sokkal bonyolultabb, mint például a jól ismert Petőfi-szindróma. Zrínyi Miklós korántsem asszimiláns; részben igazat adhatunk az iménti idézet szerzőjének, hiszen hősünk maga valóban horvátnak is vallotta magát. Ruchich Jánoshoz szóló 1658-i levelében öntudatosan lobbantja bírálói szemére: „tudom, hogy nem utolsó horvát vagyok, még hozzá Zrínyi!”¹² Ugyanakkor számtalan példát vonulathatnánk fel arra vonatkozóan, hogy magyarnak is érezte magát, hazájával kapcsolatban általában a „magyar” jelzőt emlegette.¹³ Érjük itt be egy mindennél árulkodóbb közvetett bizonyítékkal. Eposzának XIV. énekében Zrínyi Péterről írja: „Ez én vitéz öcsém mind magyar, mind horvát / Igazán szereti mert, látjuk, hazáját.”¹⁴ Úgy látszik tehát, Zrínyi Miklós nem fogadta el sem a magyar vagy horvát származás kötelező alternatíváját, sem az utókor irodalomtörténészei által kínált sémát a családon belüli szerep-, nyelv- és haza-„megosztásról”. A kísértés persze nagy, hogy ennek ellenére csökönyösen feltegyük a földönjáró kérdést: honnan erednek a Zrínyiek? Nem is fogunk ellenállni neki, annyit azonban már itt leszögezzük: megoldani sem tudjuk. Talán nem is érdemes. De a nemzethez tartozást illető kopott közhely ismételt előcitolása (költők esetében a nyelv a döntő) helyett mepróbálkozhatunk egy tanulságosabb kérdéssor megfogalmazásával: ki, mikor, miért (és meddig) gondolta, hogy az ominózus nemzetség ide vagy oda tartozik? Ehhez pedig jó kiindulópontul kínálkozik az eredeti kérdés, amely a mai napig lezáratlan, pontosabban (saját érveinek előadása után) mindkét „fél” a szőnyeg alá söpörte. Holott nem is olyan régen még igen hangosan vitatkoztak róla.

BREBIRIEK VAGY ŠUBIĆOK?

A válasz, mint láttuk, magyar részről Brebiriek (esetleg: Ostrovicaiak), horvát részről Bribiriek és Šubićok. Jóllehet a horvát szerzők körében van egy kis bizonytalanság (Bribiri Šubićok vagy Šubić nembeli Bribiriek), mégis az ő álláspontjuk tűnik logikusabbnak. A magyar kutatók eleinte nem is mondtak ellene. Hogy egy igazán komoly történelemszót idézzünk:

„A Zrínyi nemzetség Nagy Lajos király ideje előtt Brebiri nevet viselt. [Brebir] megnyerése előtt a család Subics néven neveztetett. Néhány régi történetíró római eredetűnek tartja, s lehet hogy az maga is kérkedett patriciusi származásával a Frangepánok és Corbaviai grófok példájára. De ezek az állítások nem épülnek történeti okmányokra.” Így kezdte a családról írott, máig alapvető monográfiáját Salamon Ferenc, 1865-ben.¹⁵ Salamonnak, mint látni fogjuk, igaz van – horvát kollégái azonban sehogyan sem tudtak belenyugodni abba, hogy a Zrínyiek ne érték volna be az ősi szláv dicsőséggel, s holmi jöttment római rokonságot kerestek volna maguknak. A nagy tekintélyű történész, Vjekoslav Klaić, 1897-ben megjelent genealógiai tanulmányában mintha egyenesen Salamonnak válaszolna:

„...a Bribiriek és a Zrínyiek családja az ősi horvát Šubić nemzetségből ered. A horvát szívet és szellemet mélyen érinti történetük, lévén hogy ez a grófi család tiszta horvát vérből ered, horvát fészekből kelt, s utolsó leheletéig horvát is maradt. S ami a legfontosabb: A Bribiri és Zrínyi grófok sosem szégyelltek horvát eredetüket; sosem titkolták, mint a Korbáviai grófok, akik erőnek erejével a római Troquatusoktól akarták származtatni magukat. Volt ugyan, aki megpróbált a Zrínyiek számára is ősoket keresni a római Sulpitiusok között, de maguk a Zrínyiek sohasem voltak és nem is akartak mások lenni, mint tősgyökeres horvátok.”¹⁶

Zrínyi Miklós első modern monográfusa, Széchy Károly, ezzel szinte egy időben, határozottan cáfolja a Šubić-leszármazás elméletét: „Zrínyi Miklós nem szorult sem a mondva-csinált táblázatok tanúságára, sem a Sulpiciusok nevének hasonlóságára, sőt valószínűleg a Subich-féle származást sem ismerte el” – fordítja visszájára Klaić érvelését, majd rövid historiográfiai áttekintéssel is szolgál. A Zrínyiek Šubić-származásának legendáját

„...a hagyomány, úgy látszik, mindig élénken hirdette, a *Jádrai veszedelem* írója a XVI. század második felében a Pál bán fiáról (LUCIUS: De regno Dalmatiae stb. 389. l.) följegyezte, Ráttkay és Lucius pedig fenntartja és tovább adja (RÁTTKAY: Memoria Regum et Banorum 125. l. LUCIUS, De Regno Dalmatiae. Liber IV. C. 9. 13, 177–186, 201–205. ll.), bár meg nem okolja, és nem igazolja, s a későbbi írók egyszerűen utána ismétlik; pedig ily módon *Banich*-oknak is lehetne őket nevezni [...] De ezt a Subich-származást sem az oklevelek nem ismerik, sem királyaink az Árpádok és Anjouk házából nem emlegetik, sem a Brebiriek és Zrínyiek magok nem követelik.”¹⁷

Ekkor kezd kirajzolódni az az ellentét, amely gyakorlatilag napjainkig jellemzi a két nemzet kutatóinak álláspontját; de ez csak a kezdet. Széchy ugyanis nem vitatja a horvát leszármazást, mindössze annyit állít, hogy a Zrínyiek ősei, a „voltaképpi Brebiriek”¹⁸ nem a Šubić-nemből erednek. A horvát tudósok természetesen tagadják ezt a lehetőséget, és következetesen kitartanak az azonosság mellett. Ferdo Šišić például 1916-ban megjelent horvát történeti áttekintésében a következő magyarázattal szolgál:

„A bribiri zsupánságot először Bíborbanszületett Konstantin említi a 10. században (brehra oupania): Bribir városról nevezték így (korábban talán Brebir, a római Asseriából vagy Varvariából). Itt élt a horvátok bejövételétől kezdve az a nemzetség, amelyet 1102-től Šubićnak neveztek. E nemzetség egyik – legelőkelőbbnek tartott – ága [vagyis a Széchy-féle „voltaképpi Brebiriek” – B.S.] adta a zsupánokat, akikről királyi okleveleink megemlékeznek.”¹⁹

Látszólag lényegtelen különbségről van szó. A modern horvát szakirodalom, mint jeleztük, lezártnak tekinti a vitát. A korábban már hivatkozott új áttekintés a Bribiri grófokat egyértelműen a „Šubićok egyik, a likai zsupánságból eredő ágából”²⁰ származtatja, s a kutatók csak ritkán ragadtatják magukat olyan polemikus kijelentésekre, mint például Miroslav Kurelac 1977-i (egyébként kitűnő) tanulmányában: „Florio Bánfi szerint »a Zrínyiek ereiben latin vér keveredett Szent István király vérével.« Nem szükséges hangsúlyozni Bánfi ezen feltevéseinek tudománytalanságát.”²¹ Persze mi is megszámlálhatnánk, hányszor és milyen jelzős szerkezetekben fordul elő Vjekoslav Klaić idézett szövegében a „horvát” kifejezés (vér is van!), utalhatnánk a közte és az iménti modern lexikoncikk szerzője között fennálló referenciális és főleg családi kapcsolatra (genealógia!), vagy éppen elgondolkozhatnánk Šišić dr. tézisének a horvát nemesi családok kontinuitásáról a 7. századi honfoglalástól a késő középkorig (!), ha már egyszer a „tudományos” jelző kizárólagos érvényére vagyunk kíváncsiak. Maradjunk azonban a filológia némileg egzaktabb területén. Kurelac professzor megjegyzése ebből a „steril” szempontból is figyelemre méltó. Ugyanis immár másodszor bukkan elő Florio Bánfi ominózus értekezése a Zrínyi család eredetéről.²² Érdemes lesz tehát röviden szemügyre venni az írást, hogy értékelhessük a különböző hivatkozások pontos jelentését.

A neves magyar származású történész *A Zrínyi család eredete* című tanulmányát a harmincas években jelentette meg a római kiadású „Archivio storico per

la Dalmazia” című folyóiratban. A magyar külpolitika olasz orientációjának kibontakozása idején különösen aktuális volt a jelen politikai döntéseknek legitimitást biztosító kulturális kapcsolatok feltárása; ekkoriban kapta meg a magyar állam képletes vételárért a Római Magyar Akadémiának azóta is otthont adó Palazzo Falconieri reprezentatív épületét – ésszerű befektetésnek tűnhetett a genealógiát is (mint látni fogjuk, Zrínyi Miklós és Péter nyomán) a politika szolgálatába állítani. Banfi tanulmánya pontosan illeszkedik e vonalba, hiszen fő célkitűzése, hogy a kiemelkedő jelentőségű család erős itáliai kötődését igazolja. Ebben még nem lett volna nehéz dolga, hiszen a Zrínyiek egyik ága olasz földön telepedett le, s még a 20. században is éltek leszármazottaik: az olasz ág utolsó férfinakja, Giorgio Niccolò Sdrin, az első világháború idején, „1915. november 23-án kapott halálos fejlövést az Oslavia falu melletti magaslat elfoglalásáért indított rohamban”.²³ A család jelentős tagjainak itáliai (főleg velencei) kulturális és politikai kapcsolatai ugyancsak közismertek;²⁴ a leszármazás, a „latin vér” ügye azonban igen csak fogós kérdésnek bizonyult, hiszen a hazai és a nemzetközi szakirodalomban ekkorra már egyaránt elterjedt nézetet, a horvát eredeztetést kellett volna megcáfolni bizonyításához. A kihívás mégis csábító volt, hiszen a feladat megoldása egyúttal azt is jelentette volna, hogy fontos „csatát” nyerünk a kisanantant egyik tagjával szemben. (Mellesleg: a Banfi publikációjának teret adó egész folyóirat alapkonceptiója a korabeli Jugoszlávia ellen folytatott kultúrpolitikai harc, elsősorban Dalmácia olasz birtoklásának ideológiai alátámasztása volt.) A hangvétel illusztrálására legyen elég egy rövid idézet a bevezető sorokból:

„Eme jeles család, bármennyire is egy horvát helységről veszi nevét, arról a területről eredt, amelyet [...] a tenger köt Itáliához, s amely legalább annyira római és latin volt, mint az olasz félsziget bármely más vidéke.”²⁵

Ezek után inkább az a meglepő, hogy a szerző valóban nagy tudományos apparátussal és felkészültséggel igyekszik bizonyítani tézisét, mely szerint 1/ a Brebiriék (Ostrovicaiak) és a Šubićok nem azonos família; 2/ a Zrínyiek az előbbiektől származnak; 3/ tehát végső soron latin eredetűek. Amint leszögezi:

„Ténylegesen két, egymástól különböző családról van szó: az egyik, a Brebiriéké, őshonos és latin eredetű, a másik, a Šubićoké bevándorolt és szláv; lévén tehát így kizárva a két família azonossága, nem tartható a Zrínyiek Šubić-nembeli eredete sem.”²⁶

Érezhető, hogy az érvelés gyenge pontja a „De Brebirio” nemzetség latin volta, amely meg a Šišić-féle kontinuitás-elméleten is túltesz (továbbá, mint jeleztük, a lényegen még akkor sem változtatna, ha igaz volna). Bribir államigazgatási szempontból – az egyik legtekintélyesebb forrás, Biborbanszületett Konstantin szerint²⁷ – horvát zsupánság központja volt, a Brebiriék pedig – történelmi szerepük szerint – horvát zsupánok; hogy latin vér folyt volna ereikben, az nem kizárt, de kevésbé valószínű (vajon hogyan lett volna a szláv honfoglalók által leigázott őslakos család egyúttal a hódítók egyik legelőkelőbbje?). A szerző homályban is hagyja ezt a pontot, és az előbbi két állítás bizonyítására koncentrálna. Itt megfontolandó észrevételeket tesz, hiszen hiteles dokumentumok valóban nem igazolják a két nemzetség azonosságát; az oklevelek alapján csupán a Zrínyiek Brebiri-Osztrovicai eredete állítható biztonsággal. A Šubić-eredet legendája, mint azt már Széchy Károly feltárta, Banfi pedig elismétli, a *Zárai veszedelem* ismeretlen szerzőjétől (14. század) és a 16. századi spalatói írótól, Marcus Marulustól hagyományozódott a 17. század egyik legnagyobb tekintélyű történetírójára, Joannes Luciusra (Giovanni Lucio), aki aztán – többek közt – továbbörökítette a 19–20. századi historiográfiára.²⁸

A másik – kényelmetlenebb – szálát Banfi természetesen nem veszi fel: a Zrínyiek családi emlékeztében ugyancsak élénken élhetett a Šubić-rokonság tudata, hiszen Rattkay György zágrábi kanonok már 1652-ben innen eredeztette őket.²⁹ Rattkay pedig szoros kapcsolatban (családiban is) állt a Zrínyiekkel,³⁰ nagy vihart kavart történeti munkáját nekik ajánlotta, amely – s ez talán nem érdektelen részletkérdés – ugyanannál a bécsi nyomdásznál jelent meg, ahol egy évvel korábban Zrínyi Miklós Syrena-kötete, s még a kiadványokat illusztráló mester, Subarics György személye is azonos. Kizárt, hogy Rattkaynak a genealógiával kapcsolatos állításával pártfogói és rokonai ne értettek volna egyet. Rattkay munkája azonban külföldön csak viszonylag szűk körben terjedt, Lucius pedig nem fő művében, csupán az évekkel később, eldugott helyen megjelent hibajegyzékében köti össze a Zrínyieket a Brebiri Šubićokkal.³¹ (A *De regno Dalmatiae et Croatiae* genealógiai táblája szerint a Brebiri Šubićok 1340-ben utód nélkül haltak ki az utolsó Györggyel.)³² Florio Banfi nem is elsősorban e műveket vádolja a „kitaláció” (*invenzione*) elterjesztésével, hanem éppenséggel a költő Zrínyi Miklós udvari papját, az ír származású Ágoston-rendi barátot, Marcus Forstallt, aki 1663–1664-

ben ura megbízásából és felügyelete alatt állította össze a család genealógiáját. A *Stemmatographia Martortiae familiae comitum de Zrin* ugyan kéziratban maradt,³³ de „nem került el az olasz irodalom figyelmét, mivel egy ritkaságnak számító kiadványában röviden kivonatolta Gualdo Priorato, aki nem csupán Forstallt, hanem a korban élt Zrínyieket is személyesen ismerte”.³⁴ A probléma csak annyi, hogy Banfi, mint az írásból egyértelműen kiderül, nem látta Forstall munkáját, azt csak Széchy Károly hivatkozásából ismerte, de még ezeket az utalásokat sem olvasta a kellő figyelemmel.³⁵

A *Stemmatographia* ugyanis külön fejezetet szentel a kérdésnek: „Vajon a Šubić-nemből erednek-e a Zrínyiek?” Ebben Forstall, akinek még hiánytalanul rendelkezésére állt az azóta szétszóródott csáktornyai Zrínyi-levéltár anyaga, határozottan cáfolja a Šubić-leszármazást. Érvelését érdemes hosszabban idézni, hiszen mindenki csak hivatkozott rá, de még sosem publikálta senki.

„Valószínűtlen, hogy a számos történeti mű és a Zrínyi-levéltár valamint a traui levéltár oklevelei, amelyek Pál bánról, fiairól és unokáiról fennmaradtak, erről a családnévről [ti. a Šubićról] sem régebben sem újabban nem említik, hogy a család férfitagjait valaha is így hívták volna. Egyedül a ferences rendfőnök egy levelével rendelkezünk, amelyet 1517-ben a korábban említett Zrínyi Miklósnak küldött, ahol, vagy a szóbeszédből vagy valamely népi elbeszélésből informálódva, Nicolaus Slubyth de Zrinnek nevezi címzettjét, ez azonban a számtalan egyéb reá vonatkozó oklevél és írás között egyetlenyszer sem fordul elő többé. S még valószínűtlenebb, hogy ha ama hatalmas fejedelmek és bánok, Pál és Mladen a Šubić nemzetségből származtak volna, s ugyanazon őstől vezették volna le a családot, akkor Zrínyi Gergely, Pál bán fia és Mladen testvére, egy bizonyos Šubićot kliensként vagy szolgálattevő familiárisként alkalmazzon, mint azt fentebb láttuk. Bárhogy is álljon az ügy, amelyben, véleményem szerint ki-ki szabadon fenntarthatja meggyőződését, ti. hogy a család férfitagjait egykoron Ostrovicai Šubićoknak vagy egyszerűen csak Ostrovicaiaknak hívták, az a levezetést és a fentebb kifejtett leszármazást a legkevésbé sem zavarja: legfőljebb a Šubićokra kell majd alkalmazni, amit az Ostrovicaiakról mondtunk. Bármi is legyen a nevük, a lényegyet tekintve annyi bizonyos, hogy Zrínyi Gergely Pál bán fia volt, aki pedig, a fentebbiek szerint, a boszniai bánoktól és illír királyoktól származott.”³⁶

Ebből a szövegből nehéz lett volna a Šubić-eredet-

et igazoló „kivonatot” készíteni, hiszen éppen annak cáfolatára szolgál; ugyanakkor alkalmatlan a kisantant elleni ideológiai harcra is, lévén hogy szerzője ragaszkodik a szláv leszármazáshoz, és nem bizonyolódik „vér”-ügyekbe. Hol és kinek a fejében fogant hát meg a Šubić-rokonság ötlete? Vagy ha valóban létező családi hagyományról van szó, miért éppen 1665-től kezdve (a Forstall-féle *Stemmatographia* elkészülte, illetve Lucius *De regno*-jának nyomdába adása után) vált fontossá hangsúlyozása?

ŠUBIĆOK ÉS SULTIUSOK

A válaszhoz mindenképp a *Stemmatographia*-ba kell belelapoznunk.³⁷ Az 1663–1664-i helyzethez igazodó propagandisztikus bevezető („A Zrínyiek mai helyzete”) és az 1665. elején keletkezett novellisztikus betét („Zrínyi Miklós halála és siratása”) után, a tulajdonképpeni családtörténet élén, meglepő cím áll: „A Zrínyiek a gót azaz a szláv királyoktól származnak. Ősatyjuk Ostrovius, Totila fivére. Tőle vette nevét a család és eredetét a nemzetség.” Valóban, Forstall – bizonyára Zrínyi Miklós sugallatára – az Itáliát Isten ostoraként dicsőséggel meghódító, „egy villámás” időre tündöklő, majd népével együtt eltűnő utolsó keleti gót nagykirálytól, Totilától származtatja a családot. Pontosabban állítólagos testvérétől, a Dalmáciában és Szlavóniában uralkodott Ostrovius fejedelemtől. Ezért veti el a Šubić-eredetet, amely akadályozná a levezetést. Nem véletlenül hangsúlyozzuk az Attila-reminiscenciákat Totilával kapcsolatban. A két történeti személy közül Attiláról eddig is tudtuk, hogy ragyogó előképként, megméretető és a magyar nemzeti hivatástudatra serkentő ősként élt Zrínyi Miklós képzetében és költészetében.³⁸ Az a hipotézis azonban csak innen, a *Stemmatographia* alapján állítható fel, hogy Zrínyi a „nemzeti ő” Attila mellett szűkebb körben, egy lehetséges „nemzetségi ő” irányában is tájékozódott, s ezt végül az Attilával párhuzamos sorsú, száz évvel később élt Totilában találta meg.³⁹ Forstall ehhez a koncepcióhoz igazodva gyűjtötte össze a felhasználható forrásműveket és szóbeli információkat. (Megörülhetett a hírnek, mikor megtudta, hogy a Zrínyiek rokonai „mind a mai napig élnek Dániában Ostrivoi név alatt, amelyből származásukat is levezetik; ezt a császárhoz küldött dán követ mesélte a Zrínyi grófnak 1664-ben”.)⁴⁰

Az alapteória, a gót és szláv vezérek és népek azonosítása már évszázadok óta élt a dalmát krónikahagyományban. A 12. század második felében állította össze Dioklea városának ismeretlen nevű egyházi személyisége *Regnum Slavorum* című krónikáját, amelyet (saját állítása szerint) egy ősi glagolita írásból (*Libellus Gothorum, quod Latine Slavorum dicitur*) fordított.⁴¹ Ennek lényege abban foglalható össze, hogy Totila gót uralkodó öccsével, Ostroviusszal vagy Ostroillóval együtt elfoglalta Dalmáciát, majd miután a hadsereget megosztották, s ő Itáliába távozva megvívta nevezetes háborúját Jusztinianossal, a korábban meghódított Adria-parti területen testvére, majd annak leszármazottai uralkodtak.

A történet valóságmagja annyi, hogy a krónika által megadott időpontban valóban lezajlott három szláv betörés Dalmácia területén, s Prokopiosz hitelesnek tekinthető tudósítása szerint sokan azt hitték, hogy a seregeket Totila hívta be, imígyen megosztandó az ellene küzdő bizánciak erejét. „Ostrovius” minden bizonnyal utólag, a szájhagyományban konstruálódott vezér, neve maga könnyen lehet az „Ostrogothus” népnév elferdített alakja. A *Libellus* maga feltehetőleg egy sohasem létezett horvát öslegesza „fordítása”, amely mindenesetre a szlávok ősi államalapítását és királyságuk történeti legitimitását igazolja a területen. Szuggesztív koncepcióját a későbbiekben több jelentős krónikairó felhasználta, Tamás spalatói fődiakónustól magáig Marcus Marulusig.⁴² Aki szembeszállt vele vagy egyszerűen nem ismerte, mint például a szlávok illír eredetét hangsúlyozó Vincenzo Pribevo (Pribojević),⁴³ azt is „kigazította” az utókor. A vonulat a ragusai Giacomo Luccari évkönyveiben,⁴⁴ valamint a 17. század eleji nagy összefoglaló műben, Mauro Orbini „A szlávok királysága” című históriájában folytatódik, amely egyúttal a kérdéssel foglalkozó humanista történetírás kiegészítője és összefoglalója is.⁴⁵ Munkájának östörténeti részéhez innen merített Rattkay,⁴⁶ s náluk már készen találta az anyagot Marcus Forstall. Csupán a Zrínyiekkel összekötő láncszemet kellett föllelnie, s erre rá is bukkant (vagy ő, vagy megbízója) Ostrovica várának, a Brebiriek ősi fészkeének nevében, amelyet ki más is alapíthatott volna, mint maga Ostrovius fejedelem vagy éppen utódai az ő emlékezetére?⁴⁷

Ezzel Forstall egyszerre két célt is elért: mintegy kisajátította a Zrínyiek számára a szláv (horvát!) nemzeti emlékezet mitikus előidejében tündöklő gót királyokat, ugyanakkor közös családfán egyesítette a Zrínyieket a korábban szuverén horvát és bosnyák

uralkodócsaládokkal; s mindezt korának elismert, hitelesnek számító történetíró autoritásaival bizonyította. Így a költő és politikus Zrínyi Miklós nem csupán saját, a *Mátyás-elmékedések*-ből kibontható elképzelése, hanem a kortársak értékrendje szerint is egyenrangúvá vált az egyéb európai dinasztiai lezármazottaival.

Az ötlet jelentőségét az 1663–1664-i török elleni háború idején nem kell különösebben hangsúlyozni. Köztudott, hogy az európai koalícióban viselt háborúval egy időben, XIV. Lajos és I. Lipót kormánya között súlyos tétre menő politikai játszma zajlott a színpalak mögött. S a francia–Habsburg ellentét mentén megfogalmazódó elképzelések egyik kulcsfigurája éppen Zrínyi Miklós volt, akinek neve még egy esetleges független magyar monarchia királyaként is felmerült a francia ágensekkel folytatott titkos tárgyalásokon.⁴⁸ Ezért sürgette Forstall már 1664 tavaszán a bán bizalmasa, Vitnyédy István, „hogy munkáját a nagyon várt befejezésig vigye”.⁴⁹ A *Stemmatographia* tervezett velencei megjelentetése e program ideológiai alátámasztására szolgált volna, tehát a genealógiát, mint utaltunk rá, éppúgy politikai célok szolgálatába állította volna, mint azt a kései utód tette századunk harmincas éveiben. (Ettől persze a befektetett szellemi energia eltérő mennyiségén, illetve a kitűzött célok erkölcsi minőségén még lehet és kell is vitatkozni; de a gesztus azonos, és önmagában nem elítélhető.) A törökkel kötött vasvári béke, majd Zrínyi Miklós halála után azonban változik a helyzet – s a politikai kontextussal együtt „módosul” a család története is.

Az újabb kutatások⁵⁰ felhívták rá a figyelmet, hogy a Wesselényi-mozgalomban vezető szerepet játszó Zrínyi Péter a franciákkal folytatott konspirációs tárgyalásai folyamán valójában kettős könyvelést vezetett: egyrészt megbízottjain keresztül igyekezett a többi interestűvel egyeztetett szövetségi programot képviselni, másrészt azonban, a visszautasítás esetére, tartalékkolt egy saját elképzelést is. Eszerint a Zrínyiek adriai kikötőiben esetlegesen partra szálló francia segélycsapatok az ő horvát orientációjú politikáját támogatták volna – s jöllehet, közvetlen bizonyítékkal nem rendelkezhetünk, ismerve a bán ambícióit (és némi kívánnivalót hagyó politikai realitásérzékét), nyugodtan feltételezhetjük, hogy megfordult a fejében saját királyi koronázásának gondolata is. Ezt pedig csak egy olyan genealógia legitimálhatta, amely még a *Stemmatographia* korábbi verziójánál is nagyobb súlyt helyezett a horvát eredet és kötődés erősítésére, s egyúttal kidomborította a család itáliai kapcsolatainak jelentőségét.

A genealógia új redakciójának elkészítésére egy politikai lépés adott alkalmat: Zrínyi Péter (egyetértésben elhunyt bátyja özvegyével, Löbl Mária Zsófiával) szerette volna megújítani a család velencei nemességét. 1665-től Forstall, Zrínyi Péter fiával, János Antallal együtt a velencei Szent István-házban tartózkodik, s a helyszínen próbálja előmozdítani az eljárás gyorsítását. A bizonyításra (ti. hogy a Zrínyiek II. Brebiri Pál, az 1314-ben patrícátust kapott bán egyenesági leszármazottjai) persze elegendők lettek volna a csáktornyai levéltár Brebiri-Ostrovicai leszármazást igazoló oklevélmásolatai, a zágrábi püspök, Petretics Péter tanúsítványai, illetve a *Stemmatographia* kivonatai is, ha... Ha időközben, 1666-ban, nem jelent volna meg Joannes Lucius nagy történeti összefoglalója, a *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, amelynek genealógiai tábláján, mint említettük, a Šubićok családfáján szerepel II. Pál bán – a tőle való leszármazást tehát ettől kezdve csak úgy bizonyíthatta bárki is, ha elfogadta Lucius tételét, a Brebiri–Šubić azonosítást. Zrínyi Péter már az év nyarán levélben keresi meg a Rómában élő Lucius, segítségét kérve a velencei igazoló eljárás szakmai háttér munkájához, valamint kifejezve óhaját, nevezetesen, hogy Lucius egészítse ki a Zrínyiekkal a *De regno*-ban 1340-nel megszakadt Brebiri–Šubić családfát.⁵¹ Lucius eleget tett a magasról érkezett felkérésnek: Forstallt ettől kezdve folyamatosan ellátta a kért felvilágosításokkal (ezek nyomán születtek az újabb, immár Šubić-eredetet igazoló genealógiai vázlatok),⁵² a családfát pedig valóban kiegészítette (az már más kérdés, hogy a javítás már nem kaphatott akkora publicitást, mintha magában a fő műben jelent volna meg). Számunkra azonban ezúttal érdekesebb Lucius Zrínyi Péterhez küldött levelének az az utalása, amely nem a szorosabban vett Zrínyi-családtörténetet illeti:

„Azokat, akik buzdításodra ama területek jeles családjairól kezdtek írni, sürgesd becses munkájuk véghezvitelére, kiváló Fejedelem, hogy neved örök dicsőségére Horvátország ékességei, amelyeket homály fed, megkapják a nekik kijáró fényt, s ha fáradásaik gyümölcseit velem közölni akarják, az ily dicséretes erőfeszítés előmozdítására nem habozom felajánlani mindazt, ami csak szerény képességeimtől telik.”⁵³

Zrínyi Péter politikai terveihez ezek szerint átgondolt kultúrpolitikai koncepció társult: nem csupán saját családja genealógiáját akarta elkészíttetni, hanem az azzal rokonságban álló többi horvát mágnás-családot is; természetesen a fejedelmi (ön)reprezen-

táció fényét csak emelte volna, ha közülük a Zrínyiek a legnagyobb nemzetségnek, a tizenkét honfoglaló horvát törzs legelőkelőbbjének, a Šubićoknak leszármazottjai lennének. Az eredetileg kitűzött célokat (bekerülni a Lucius-féle *De regno*-ba, illetve megújítani a velencei nemességet) elérte Zrínyi Péter: a szenátus 1667. június 18-án megerősítette a Giovanni Soranzo dózse által 1314-ben adományozott címet és a vele járó kiváltságokat.⁵⁴ Mögöttes szándékának megvalósításába azonban, legalábbis Luciusnál, beletörött a bicskaja. Miről is van szó? Lásuk például a Forstall által a szenátushoz benyújtott nemzedékrendi tábla rövid bevezetőjét:

„Ez a nemzetség a Subich névre hallgat, és egyes szerzők úgy tartják, azonos a régi rómaiak között oly nevezetes Sulpitiusokkal, akik közül Sergius Galba, a hetedik császár származott.”⁵⁵

Azok a bizonyos „szerzők” egyelőre természetesen Forstall képzeletében élnek csak – jöllehet, hamarosan színre lépnek, nem utolsósorban a derék ír szerzetes szorgos dezinformációs tevékenysége eredményeként. Forstall megbízója ugyanis nem akárhogy szerette volna megírni a szóban forgó genealógiákat: a horvát leszármazáson túl bizonyítaniuk kellett volna a Frangepán–Anitius, a Blagay–Orsini, a Guzić–Torquatus és mindenekelőtt a Šubić–Sulpitius rokonságot is. Lucius azonban nem állt kötelnek, mégpedig elsősorban szakmai okokból. A forráskritikai módszerek finom alkalmazójának történelmi öntudatát sértette a (szerinte) ekkor már különben is elavult irodalmias eredetlegendák propagálása. Forstall hiába próbálta rávenni legalább a hallgatólagos beleegyezésre – a válasz, ha udvarias formában is, de mindig elutasító volt.⁵⁶ Más, kevésbé kényes ízlésű historikust kellett tehát keresni; és Zrínyi Péterék meg is találták. Pontosabban az maga ajánlkozott Csáktornyán. Galeazzo Gualdo Priorato grófról, a horvát bánt nem sokkal ezután lefejeztető Lipót császár udvari történetírójáról van szó.

MŰHELYMUNKA A SZÍN-FALAK MÖGÖTT

A vicenzai gróf a század európai szellemi életének élvonalához tartozott.⁵⁷ Velencében alapításától kezdve elismert tagja volt az egyik legnevesebb itáliai akadémiának, az „Accademia degli Incogniti”-nek; franciaországi tartózkodása során Madame de Sablé szalonjának állandó vendége; morálfilozófiai

maximáival Virgilio Malvezzi és Balthasar Gracián mellett ő közvetítette La Rochefoucauld és a Port Royal gondolkodói felé Guicciardini pesszimista kultúrkritikáját. Olyan kiemelkedő személyiségek, mint Mazarin kardinális vagy Krisztina svéd királynő nem csupán életrajzuk megírását bízták rá, hanem fontos diplomáciai szolgálatokra is alkalmazták. Lipót császár emberei a szó szoros értelmében a konkurrencia orra elől csábították Bécsbe az 1664-i regensburgi birodalmi gyűlésen. Az udvari történetíró azonban a továbbiak során sem mondott le kedves munkamódszeréről, az „interjúról”.⁵⁸ Még akkor sem, ha esetleg politikai ellenfelekről volt szó, mint a jelen esetben is. Valójában tehát egyáltalán nem meglepő, hogy Lipót historikusa, készülő műveihez anyagot gyűjtve, Forstallhoz fordult hiteles adatokért Zrínyi Miklós és Péter ügyében.

A levelezés⁵⁹ 1668-ban kezdődhetett közöttük, egy bizonyos Ferdinand Moratz közvetítésével. Az első levélváltásnak nincs nyoma a Forstall-anyagban, de tartalma kikövetkeztethető a későbbiekből. Priorato a Zrínyiek genealógiai vázlatát kérte az ír szerzetestől, aki – nem sejtve még, kivel áll szemben – jóhiszeműen felajánlhatta a Zrínyi-levéltárban (eredetileg még a *Stemmatographia*-hoz) készített oklevélkivonatokat, illetve a különböző történeti munkákból gyűjtött jegyzeteit. Priorato 1668. október 10-ről keltezett, udvarias, de lényegre törő leveléből azután értesülhetett róla, hogyan dolgozik az elfoglalt történész:

„Megkaptam tisztelendő uraságod szívélyes levelét, amelyből kiderült számomra, hogy Ferdinand Moratz úr félreértette a Zrínyi-ház genealógiáját illető óhajomat, uraságod pedig világosabban részletezett magyarázatot vár tőlem. Ezért meg kell mondjam, hogy nem genealógiai iratok halmazára van szükségem, hanem mindössze egy rövid összegzésre, Óexcellenciáik [Zrínyi Péter és Miklós] felmenőiről, amelyben egyszerűen megemlíti nevezetesebb tetteiket.”

Magyarán: Priorato Forstallal akarja megírni a „ristretto”-t, s miután pontos útmutatást ad a kitöltendő rubrikákat illetően, még az írás terjedelmét is meghatározza („férjen el mindössze két vagy három foliólapon”). Megjegyzendő (bár szorosabban nem ide tartozik), hogy külön információt kér Zrínyi Miklós haláláról, amelyet „többféleképpen meséltek el” neki. Gualdo beszámol a genealógiák rendeltetéséről is:

„Ezek a genealógiák nem a Históriaba kerülnek, mert nem volna jó megszakítani az események előadásának fonalát; hanem dolgozom egy másik köny-

vön, s abban kerül ismertetésre mindazon uralkodók, miniszterek és hadvezérek személye, akiről a Históriaban szó esik. [...] Ezt a munkát mindenki, maga Lipót császár is helyesli.”

A „História” természetesen a császár uralkodásának kezdetét megörökítő *Historia di Leopoldo Cesare* (Bécs, 1670–1674), a „másik könyv” pedig nem lehet más, mint a Banfi által is hivatkozott *Vite et azzioni di personaggi militari e politici* címmel 1674-ben Bécsben napvilágot látott életrajzgyűjtemény.

Forstall elküldte a kért összefoglalás első felét (a genealógiát), s éppen Zrínyi Miklós és Péter életrajzán dolgozhatott, mikor kézhez vette Priorato november 28-án kelt köszönőlevelét:

„Folyó hó 18-án megkaptam tisztelendő uraságod kedves levelét a genealógiával, amely annyira pontos és jól szerkesztett, hogy tökéletesen meg vagyok vele elégedve; alig várom a hiányzó részt, hogy azonnal nyomdába adhassam az egészet, ahol folyamatosan dolgoznak mind a Históriaban, mind e genealógiákon [...] Mivel a História vaskos kötet, nem készülhet el előbb, mint május felé, de ezeket a genealógiákat néhány nap alatt kinyomják. Mikor elkészülnek, mindkettőből küldök példányt tisztelendő uraságodnak, bárhol is tartózkodjék éppen.”

Ezután tudósít róla, hogy a fent említett Ferdinand Moratznak átadta a Zrínyi fivérekről készített metszeteket, hogy küldje el a bánnak ellenőrzésre, megfelelőnek találja-e őket.⁶⁰ Itt ismét hiányzik legalább két levél: az egyikhez Forstall mellékelte a két Zrínyi-életrajzot, a másikkal Priorato küldte vissza a kinyomtatott genealógiákat korrektúrára.

Forstall utolsó, Prioratónak szóló levelében nyugtázza, hogy 1669. március 4-én megkapta a korrektúrát, a hibajegyzéket mellékelve postázza, s kér egy példányt, hogy elküldhesse „egy barátjának”. Ennek alapján tehát megállapítható, hogy Galeazzo Gualdo Priorato Zrínyi Miklós-életrajza, illetve Zrínyi-genealógiája Marcus Forstall tollából kerekedett ki, így a bécsi historikus jólétesültsége nem szorul további magyarázatra.⁶¹ Az összefoglalást Priorato már 1669–1670 folyamán kinyomtatta, a tervezett életrajzi kötetet azonban 1674-ig pihentette, részben hogy tovább bővíthesse anyagát, részben mert valószínűleg ekkor határozta el, hogy egy új, harmadik kötetet is ír a Históriahoz, s nem akarta ennek megjelenése előtt kiadni a „segédkönyvet” sem. Mindazonáltal Forstall írásából a céljának megfelelő részt (Zrínyi Miklós életrajzát) kiollózta, és beledolgozta a História második kötetébe, így az már 1670-ben napvilágot látott. Az 1670–1671-ben lezajlott esemé-

nyek hatására (Zrínyi Péter és társai kivégzése nyomán) a Forstalltól kapott teljes szöveget néhol módosította, és természetesen kihúzta belőle a lefejezett horvát bánra utaló mondatokat. Ezt a verziót közölte azután a *História* harmadik kötetével egy-szerre, 1674-ben megjelent *Vite et azzioni*-ban. A Forstall-anyagban természetesen megtalálható (jól-lehet, különböző helyekre szétszórva) magának a „Priorato-féle” genealógiának és életrajzoknak a piszkozata is;⁶² ennek alapján megvizsgálhatnánk az eltéréseket (s többek közt kiderülne, hogy minden ellenkező híresztelés ellenére Zrínyi Miklóst valószínűleg mégiscsak lelőtték azon a bizonyos vadászaton, csak az a kérdés, véletlenül-e vagy szándékosan). De ezúttal lényegesebb a megegyező részt idézni:

„A legjelentősebb törzsek egyike volt a Subich, amely a Zrínyi nemzetség eredeti neve [...] A legrégebbi időkben sok római család vegyült a szláv nemzethez, s vannak olyan írások, amelyek azt erősítik, hogy a római Sulpitiusokat (akik közül Galba császár is származott), miután csatlakoztak a szlávokhoz, a horvátok (nyelvük pontatlansága és a hangsúlyok különböző volta miatt) Subiciusoknak nevezték; hasonló módon eredt a Gusich törzs is a római Manliusok és Torquatusok nemzetségéből. A Sulpitius nemzetség leszármazását Juppitertől és Pasiphaetól azután elolvashatjuk Suetonius Tranquillus Galba-életrajzában [...] A Subich törzs az Una folyó melletti Brebir és Lika zsupánságát nyerte el, amely manapság török megszállás alatt van; erről nevezték magukat az elkövetkező hétszáz év folyamán hol Brebiri zsupánoknak, hol grófoknak, hol fejedelmeknek.”⁶³

A Zrínyi Péter által elképzelt (és szája ízének leginkább megfelelő) konstrukció ezzel készen állt rá, hogy elinduljon hosszú vándorújtára az itáliai, nagyrészt velencei szakirodalomban. Girolamo Alessandro Capellari Vivaro 18. századi *Il Campidoglio veneto*-jától Giovanni De Pellegrini és Filippo Nani Mocenigo századunk elején keletkezett tanulmányaiig minden, a kérdéssel foglalkozó munka Gualdo Priorato írására alapoz, és általában hivatkozik is rá.⁶⁴ Innen pedig már egyenes út vezet a Lucius tanúságtételét is bevonó horvát szakmunkák geneziséig.

A másik vonulatot a Zrínyi Miklós irányításával keletkezett *Stemmatographia* első redakciójából eredtethetjük, amely a gót–szláv azonosítás középkori és humanista tradícióját kapcsolja össze a család eredetével, s a hangsúlyt nem az itáliai kötődésre és a szláv (horvát) rokonságra, hanem az egykori szu-

verén hatalomra, illetve a Magyar Királyság iránti lojalitásra helyezi. Mint láttuk, erre épít Széchy Károly nyomán – és Florio Banfi közvetítésével-átértelmezésével – az újabb magyar szakirodalom. A Zrínyi fivérek tehát igencsak komolyan vették a feladatot, hogy két haza igényeit kell kielégíteniük. Az a tény, hogy a két, egymással némileg ellenkező teória „manuális” kivitelezése egy személy, Marcus Forstall nevéhez fűződik, történelmi véletlennek, de akár filológiai tréfának is tekinthető.

A „JÖVŐ ARANYHÍDJA”

Zrínyi Miklós, a költő [...] értékre, szellemre és érzésre minden idők legnagyobb magyarja volt. A magyar faj minden kiválóságát egyesítve találjuk benne, a magyar nemzeti hibák és fogyatékoságok nélkül.”

Ezek a szavak a neves történésztől, Takáts Sándortól származnak, a húszas évekből.⁶⁵ A trianoni tragédia ismét csak aktuálissá tette a Zrínyiek magyarításának kérdését⁶⁶ – s általában is szükségessé, létérdekké a történelem ideologikus átfogalmazását. Takáts persze nem a vér szerinti eredet kérdését vitatja, mindössze a család magyarországi, magyar érdekű tevékenységének konzekvenciáit vonja le. A finom distinkciók azonban nem tartanak sokáig. A második világháborús propaganda alap gondolata éppen az lett, hogy nem elég a kulturális és erkölcsi fölény, annak erővel is érvényt kell szerezni a tolvaj szomszédok ellenében. Ebbe a sémába pedig semmiképpen sem fért bele a „horvát származású, de mégiscsak magyar” Zrínyi Miklós-kép. A katonás szellemű propaganda fő koordinátora ekkor a Vitézi Rend úgynevezett „Zrínyi-csoportja”, amely a hordozható tábori Zrínyi-oltárok triptichonjának (talicskázik, ír, harcol) forgalmazása, és a „Zrínyi-bábszínház” előadásainak szervezése mellett könyvsorozat kibocsátásával is hirdeti előremutató eszményeit.⁶⁷ A „Zrínyi-könyvtár” első darabja Dr. vitéz Homa Gyula és Sós József hervadhatatlan alapműve: „Zrínyi szelleme él!”⁶⁸ S hogy mennyire él és alkalmas a sokoldalú felhasználásra, arra a szerzőpáros legszebb analógiáját hozhatjuk fel példának. Zrínyi Miklós szerintük „a harcos, dacos elszántságú, vérségi magyar” mintaképe. (Már megint a vér!) Reinkarnációjának jelentőségét pedig így méltatják:

„A magyar lélek szellem-zászlajára nem tűzhetünk méltóbb nevet Zrínyi Miklós és Horthy Miklós nevénel. A magyar jövő aranyhidjának örök tartópillérei

lesznek Ők: összekötve a dicső múltat a harcos, építő magyar jelennel. Határozott, katonás léptekkel menetel mai nemzedékünk ez aranyhídon át. Bízva bízunk abban, hogy a híd az alatt hömpölygő árnak minden ellenséges ellenállását leküzdí. Akarjuk, akarnunk kell a győzelmet, hogy eljuthassunk a magyar ígéret partjára.”⁶⁹

Nos, odáig még néhány nyelvtanórát azért végigülhettek volna a tiszt urak, nem kellett volna annyira sietni az ígéret földjére. De mielőtt a nemzeti önostorozás öreg hibájába esnénk, lássunk egy hasonló kapitális butaságot a testvérnép részéről is, ugyanezekből az évekből:

„A Šubić Zrínyi nemzetség sorsa, amelynek utolsó tagjai az irodalom területén is kiemelkedtek, régóta mélyen kötődik a horvát nép sorsához... Az ősi nemzetség megtörhetetlen ereje még egyszer megmutatkozott utolsó jeles sarjaiban, Péterben és Miklósban, akként hogy a korabeli magyar irodalmat is (amely szegényebb volt a horvátnál) az első jelentős írással gazdagították – habár maga Miklós is nyíltan horvátnak vallotta magát.”⁷⁰

Szinte hihetetlen, de az idézet gazdája igen képzett és jó nevű irodalomtörténész, műfordító. Úgy látszik, a túlpolitizált légkör még a jobb elmékre is kiszámíthatatlan hatást gyakorol. A „jövő aranyhídja” azonban közismerten nem oda vezetett, ahova harcos építői szerettek volna eljutni. Nem véletlen, hogy az ötvenes–hatvanas évek közjátéka után végre mindkét „oldal” lecsendesedett az indulatok: mint láttuk, a horvát szakirodalom fáradt rezignációval ismétli el újra és újra a leckét,⁷¹ míg a magyar egy újabb kompromisszumos megoldásra jutott. „A dalmát-horvát eredetű család Zrin váráról Zrininek írta magát...” Így hangzik az *ÚMIL (Új Magyar Irodalmi Lexikon)* Zrínyi-szócikkének genealógiai megjegyzése,⁷² nyilvánvalóan részint a kutató elődöknek kijáró köteles tisztelettől, részint a horvát kollégákkal való találkozás kényszerétől, részint pedig a szerkesztő szabta terjedelmi korlátoktól gúzsba kötve. Holott a Velence érdekében író Luciustól kezdve⁷³ Florio Banfiig mindenki számára nyilvánvaló volt,

hogy a kettő nem ugyanaz. Dalmát vagy horvát – erről szólt mindig a vita. Dalmát-horvát (esetleg, horribile dictu: horvát-magyar) család ebben az esetben nem létezik. Vagy mégis?

A történetírás (és az irodalom) bebizonyította, hogy a Zrínyiek (Brebiriek, Šubićok, Árpád-háziak vagy bárkik legyenek is) sem bankigazgatónak, sem admirálisnak nem váltak volna be. A megoldást ott kell keresni, ahol a szálak összekuszálódtak, azaz a költő Zrínyi testvéreknél, Miklósnál és Péternél. Olvassuk csak újra a *Szigeti veszedelem* korábban idézett sorait: „Ez én vitéz öcsém mind magyar, mind horvát / Igazán szereti mert, látjuk, hazáját.” Érezzük, milyen tágas mondat ez? Milyen szabad levegő jár benne oda-vissza, hazától a jelzőjéig? Szó sincs róla, hogy a „vitéz öcs” valamiféle hibridnek tartotta volna magát (vagy esetleg bátyja őt). Zrínyi Péter (és Miklós is) teljes joggal ízig-vérig horvátnak vallhatta magát. A híres Zrínyi-inverzió itt nem azt jelenti, hogy a horvát-magyar Péter szereti az egy-hazáját (melyiket is?), hanem azt, hogy a horvát Péternek két hazája van: mind magyar, mind horvát.

S jobb is lesz megmaradni ennél a változatnál. Ellenkező esetben ugyanis könnyen sikamlós területre tévedhetünk. Filológiai bizonyítékot mindenre könnyű találni. Idézhetjük például Zrínyi Miklós özvegyének a velencei Signoriához írott 1668-i levelét, amelyet így kezd: „Mint hogy az én néhai uram és fellelte szeretett férjem Zrínyi avagy másképpen Brauns Miklós gróf mindig is törekedett arra, hogy nyilvánítsa...” stb.,⁷⁴ és folytathatnánk azzal, hogy semmi sem lehetetlen. Maga az Orbinin és Rattkayn iskolázott „Braun” Miklós gróf feltehetőleg cseppet sem csodálkozott volna, ha valaki egyenest Jáfettől vagy mondjuk Nagy Sándortól próbálta volna lehozni a családfáját.⁷⁵ Igyekezzünk tisztelni a relatív tényeket, a tények relativitását. Például (hogy egy utolsó példát hozzunk) könnyen lehet, hogy az utolsó Zrínyi, Giorgio Niccolò Sdrin hadnagy 1915. november 23-án éppenséggel magyar puskából kapta azt a bizonyos fejlődést az Oslavia falu melletti magaslaton. Könnyen lehet – de azért mégsem bizonyos.

Jegyzetek

1. Zrínyi Miklós, *Szigeti veszedelem. Hősköltemény*, kiad. Király Erzsébet, Bp., 1993, 2 [Matúra Klasszikusok, 10].
2. *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, szerk. Klaniczay Tibor, Bp., 1964, 159 [A magyar irodalom története, III. A Zrínyi-fejezet szerzője természetesen azonos a kötet szerkesztőjével.
3. Klaniczay Tibor, *Zrínyi Miklós*, 2. kiad., Bp., 1964, 10.

4. Az okmányokat másolatból adta ki: Emil Laszowski, *Knezovi Šubići Zrinski kao mletački plemići*, in: „Vjesnik zemaljskog arhiva”, XIII [Zagreb, 1911], 45–53. Az eredetiek lelőhelye: Archivio di Stato di Venezia: „Avvogaria del Comune” (Processi di nobiltà), busta 348/66.

5. II. és III. Mladen a Zrínyiek később elemzésre kerülő 1663–65-i genealógiája (valamint az arra építő szakirodalom) szerint azonos személy; a horvát

szakmunkák újabban külön említik őket. Eszerint az előbbi az 1322-i blizkai (ma: Blizna) csata után Károly Róbert fogolyként vitte magával Magyarországra, s az oklevelek szerint még legalább 1341-ig élt. Únokaöccséről, III. Mladenről csak 1333 és 1348 között esik szó az iratokban; a traui székesegyházban temették el, sírfelirata máig itt olvasható.

6. A fentieket a legújabb és bő bibliográfiát hozó horvát feldolgozásból merítettük: *Hrvatski biografski lexikon*, direktor Vladimir Pezo, 2. Zagreb, 1989, 308–317. (A Bribiri grófkör, I. Párlól és II. Mladenről szóló szócikkek szerzője: Nada Klaić.)

7. Benedek Elek, „Zrínyi Miklós”, in: B. E., *Nagy magyarok élete*, Bp., 1906, 1–86.

8. Andelko Mijatović, *Zrinsko-Frankopanska urota*, Zagreb, 1992, 19.

9. Josip Vončina, „Petar Zrinski”, in: *Zrinski, Frankopan, Vitezović. Izabrana djela*, Zagreb, 1976, 7.

10. *Povijest hrvatske književnosti*, uredenje Slavko Goldstein et al., III, *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, napisali Marin Frančević, Franjo Svec, Rafo Bogišić, Zagreb, s. a. [1974], 243.

11. U. o., 245. (A fejezet szerzője Franjo Švelec.)

12. „... non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio”. Ruchich Jánosnak, s. l., 1658; in: Zrínyi Miklós *Összes művei*, II, kiad. Csapodi Csaba – Klaniczay Tibor, Bp., 1958, 522 (258. sz.).

13. Zrínyi-szótár ugyan sajnos még nincs, de a 'magyar' illetve 'horvát' jelzők használatáról Zrínyi műveiben kitűnő jegyzéket állított össze az ELTE egykori Zrínyi-semináriumának négy tagja: Csillag István – Makk Zsuzsanna – Uhl Gabriella – Waktor Andrea, „...mind magyar, mind horvát”. A „magyar” és „horvát” kifejezések előfordulásai Zrínyi műveiben, in: „Zrínyi-dolgozatok”, VI, szerk. Kovács Sándor Iván, Bp., 1989, 281–291.

14. „Szigeti veszedelem”, XIV, 4, in: Zrínyi Miklós *Összes művei*, I, kiad. Klaniczay Tibor, Bp., 1958, 315.

15. Salamon Ferenc, *Az első Zrínyiek*, Pest, 1865, 3.

16. Vjekoslav Klaić, *Hrvatski knezovi od plemena Šubić do god. 1347*, Zagreb, 1897, III. A szerző, nagyszabású horvát történeti kézikönyvében, ugyancsak közli a „Šubić nembeli Bribiri grófok” nemzetségtábláját; új kiadása: Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, II, *Trece doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301–1526)*, Zagreb, 1974, 31.

17. Széchy Károly, *Gróf Zrínyi Miklós*, I, Bp., 1896, 6, 21–22.

18. U. o., 21.

19. Újabb kiadás: Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1962, 276. (Vö. még 205–210.)

20. *Hrvatski biografski lexikon*, id. kiad., 309.

21. Miroslav Kurelac, *Prilog Ivana Luciusa-Lučića povijesti roda Zrinskih i njegove veze s banom Petrom Zrinskim*, in: „Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije”, 8 [1977], 102.

22. A tanulmány pontos megjelenési adatai: Florio Banfi, *L'origine della famiglia Zrinyi*, in: „Archivio storico per la Dalmazia”, XVII [1934], 607–620, XVI–II [1935], 128–140.

23. Király Erzsébet – Kovács Sándor Iván, *A Velenicei Állami Levéltár Zrínyi-dokumentumaiból, 1655–668*, in: „Zrínyi-dolgozatok”, III [1986], 26. (Az idézett szövegrész első megjelenése: *Zrínyi-dokumentumok egy római villában*, in: „Népszabadság”, 1984, 18. sz.) A Zrínyiek olasz ágának történetéhez lásd még: Florio Banfi, *Az utolsó Zrínyi*, in: „Hadtörténelmi Közlemények”, 1935, 101–106.

24. Lásd Bene Sándor, *A Zrínyi testvérek az Ismeretlenek Akadémiáján (Velenicei karnevál)*, in: „Irodalomtörténeti Közlemények”, 1993, 650–668, és az itt idézett szakirodalom.

25. Banfi, 1934, 607.

26. Banfi, 1935, 129–130.

27. Constantinus Prophyrogenitus, *De administrando imperio*, cap. XXX; vö. 19. j.

28. Széchy, I, 1896, 21–22; Banfi, 1935, 129–131.

29. Georgius Rattkay, *Memoria regum et banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, Viennae, 1652, 133.

30. A Rattkayról szóló horvát irodalom forrása minden esetben: Ivan Kukuljević Sakčinski, *Knjizevni u Hrvatah iz prve polovine XVII. vijeka s ove strane Velebita*, Zagreb, 1869, 176–187. Sajnos a levéltári anyagok (főként a Rattkay ellen folytatott koncepciók per iratai) máig publikálatlanok; részint a Kukuljević-hagyatékkal együtt a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia zágrábi levéltárába, részint a Horvát Állami Levéltárba kerültek. A legújabb ismertetés: Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918*, I, Zagreb, 1992, 115–121. Magyar viszonylatban megbízható, de a horvát anyagra csak közvetett irodalomból építő tanulmány: Bartoniek Emma, *Fejezetek a XVI–XVII. százada*

di magyarországi történetírás történetéből, kiad.: Ritoók Zsigmondné, Bp., 1975, 415–424.

31. Az *Addenda et corrigenda in opere De regno Dalmatiae et Croatiae* című jegyzék Lucius feliratgyűjteményének mellékleteként látott napvilágot, in: Joannes Lucius, *Inscriptiones Dalmaticae*, Venetiis, 1673, 63–65.

32. Kurelac, 1977, 103.

33. Az anyag ma a zágrábi Horvát Állami Levéltárban található. Eredetileg Bécsben, a Staatsarchivban őrizték, eredeti jelzete és belső tagolása is innen származik: Zrinyische Familienakten, Fasciculus Hungaricus 280, convolucrum A–E; 281, convol. A. Innen került 1928-ban a Magyar Országos Levéltárba, majd – az 1958-i levéltári egyezménynek megfelelően – mai helyére. (A továbbiakban az OL mikrofilmmásolata alapján hivatkozom: Filmtár, 5276–5277.) Az anyag nem csupán a Stemmographia autográf kéziratát tartalmazza (fasc. 280, conv. E, 1–152), hanem Forstall jegyzeteit, vázlatait, levelezését, valamint a Zrínyi-levéltárban készített számtalan oklevélmásolatát és regesztáját. A Forstall-anyag feldolgozását a Kovács Sándor Iván irányításával most készülő Zrínyi-kritikai kiadás dokumentumköteté számára végzem.

34. Banfi, 1934, 607.

35. Széchy, I, 1896, 5–8. Lényegében kivonatolja a *Stemmographia* alább ismertetett fejezetét.

36. („An Zrinij descendant ex genere Subich?”, in: *Stemmographia*, i. h., 107–108.)

37. A következőket vö. Bene Sándor, *A „Forstall-kódex”*, in: „Zrínyi-dolgozatok”, V, szerk. Kovács Sándor Iván, Bp., 1988, 12–14.

38. Szörényi László, „Zrínyi és Attila”, in: Sz. L., *Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*, Bp., 1993, 11–15.

39. A *Stemmographia* koncepciózus irányításáról Széchy Károly is úgy vélte, aligha tulajdonítható másnak, mint Zrínyi Miklósnak, ám ezt nem hozta összefüggésbe az Attila-imitációval, és az időrendet illetően is tévedett: Forstall nem a Šubić-eredeztetésről tért át az osztrógót leszármazás családi hagyományban gyökerező legendájára („mindez – ti. a *Stemmographia* – a Zrínyiek családi hagyományainak színező és kiegészítő feldolgozása csak”, írja Széchy, I, 1896, 12). Mint a *Stemmographia* vázlatai bizonyítják, éppen fordítva történt: az új genealógia eredeti koncepciója, a gót-szláv származás Zrínyi Miklós leleménye lehetett, amely határozottan szembeszállt a családi hagyományban feltehetőleg élő Šubić-változattal.

40. *Stemmographia*, i. h., 70.

41. Első megjelenése *Presbyteri Diocletis Regnum Slavorum*, in: Lucius, 1666, 287–302. (A későbbi kiadásokról: Antoljak, I, 1992, 136. 589. j.) A horvát szakirodalomban máig vita folyik a szerzőségről (újabbban Gergely bari püspöknek tulajdonítják az iratot), de vannak olyan nézetek is, melyek szerint mind ennek, mind a Marullus-féle későbbi változatnak (lásd a következő jegyzet) egy közös, horvát „ösgesta” lenne a forrása, vö. Antoljak, I, 1992, 19., 45. j.

42. Kiadva: „Thomae Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum Pontificum atque Spalatensium”, in: Lucius, 1666, 310–370; „Regum Dalmatiae et Croatiae gesta, a Marco Marulo Spalatensi Patrio latinitate donata”, in: Lucius, 1666, 303–309. Marulus 151-i fordítása a diokleiai pap krónikájának úgynevezett „horvát redakciója” alapján készült, amely az eredeti verzióval csak a 23. caputig egyezik, onnan kezdve időrendjét és tartalmát tekintve teljesen eltér tőle; vö. Antoljak, I, 1992, 19.

43. *De origine successibusque Slavorum*, Venetiis, 1532; modern kiadását Grga Novak rendezte sajtó alá: V. Pribojević, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, Zagreb, 1951. A későbbi historiográfia korrekciójáról: Giovanna Brogi Bercoff, *I-l Pribevo e il Regno degli Slavi di Mauro Orbini*, in: „Ricerche slavistiche”, XX–II–XXIII [1975–1976], 137–154.

44. Giacomo Luccari, *Copioso ristretto de gli annali di Rausa*, Venetia, 1605.

45. Mauro Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, Pesaro, 1601; lásd róla Giovanna Brogi Bercoff kitűnő tanulmányát: *Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini e la storiografia europea del Cinquecento*, in: „Ricerche slavistiche”, XXIV–XXVI [1977–1979], 119–156.

46. A szövegszerű egyezéseket (szám szerint kilencvenhatot) összegyűjti Giovanna Brogi Bercoff, „L’historiographie croate du XVIIe siècle: de l’Opus Oratorium a la recherche documentaire”, in: *Barocco in Italia e nei paesi Slavi del Sud*, a cura di Vittore Branca e Sante Graciotti, Firenze, 1983, 96.

47. Vö. *Stemmographia*, i. h., 63, 70. A „rátalálásról” tanúskodnak – Forstall jegyzetei mellett – a Zrínyi-könyvtár Orbini-példányának bejegyzései és aláhúzásai, vö. *A Bibliotheca Zriniana története és állománya – History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*, szerk. Klaniczay Tibor, Bp., 1991, 179 [Zrínyi-könyvtár IV].

48. Zrínyi mozgalmának diplomáciájáról alapvető: Domokos Kosáry, *Français en Hongrie*, in: „Revue d'histoire comparée”, 1946, 29–65; R. Várkonyi Ágnes, *Török világ és magyar külpolitika*, in: *Magyarország keresztútjain*, Bp., 1978, 175–229; az újabb szakirodalomról két tanulmányomban: *Zrínyi-levelek 1664-ből*, in: „Irodalomtörténeti Közlemények”, 1992, 225–242; *A Zrínyi testvérek az Ismeretlenek Akadémiáján (Velencei karnevál)*, u.o., 1993, 650–668; a francia kapcsolatról – a dokumentumkiadás *Acta coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia*, red. Valtazar Bogišić, Zagrabiae, 1888 [Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, XIX], mellett – lásd Jean Béranger, *Francia–magyar kapcsolatok a Wesselényi-összeesküvés idején 1664–1668*, in: „Történelmi Szemle”, 1967, 275–291; Köpeczi Béla, „Franciaország a Birodalom megmentője és a kereszténység bajnoka”, in: *Magyarok és franciák. XIV. Lajostól a francia forradalomig*, Bp., 1985, 11–32; Biró Péter, *A francia külügyi levéltár Zrínyi Miklósról és az 1663–64. évi hazai eseményeire vonatkozó iratai*, in: „Zrínyi-dolgozatok”, VI. (1989), 63–179; Héjjas Eszter, *Magyarország 1663–64-ben, francia diplomáciai jelentések tükrében*, in: „Irodalomtörténeti Közlemények”, 1987–1988, 193–202.
49. *Vitnyédy István levelei*, közli Fabó András, II, Pest, 1871, 205.
50. Béranger, 1967, 285–286.
51. Az elveszett levél tartalmát rekonstruálja KURELAC, 1977, 106–109.
52. Az 1666-tól 1668-ig dokumentálható Forstall–Lucius-levelezés anyaga: Zrínyische Familienakten, fasc. 280, conv. B passim. Alapos ismertetése: Kurelac, 1977, skk. A genealógiai vázlatok: *Pars genealogiae comitum a Zrin* (fasc. 280, conv. B, 71–78), *Genealogia della casa de' Conti di Zrin* (fasc. 280, conv. B, 82–86), *La casa de Subich* (fasc. 280, conv. B, 88–106). Giovanni Lucio Zrínyi Péternek, Róma, 1666. szeptember 4.
53. Giovanni Lucio Zrínyi Péteréhez, Róma, 1666. szeptember 4, fasc. 280, conv. B, 39. A levelet (sajnos hibás jelzettel) idézi: Kurelac, 1977, 129–130 is.
54. Vö. Bene, 1993, 661–662. A nemesítés iratainak egy sorozata, Forstall autográf másolatában, természetesen megtalálható a Forstall-iratok között is: fasc. 280, conv. A, 48–60.
55. *Genealogia della casa de' Conti de Zrin*, i. h., 82.
56. Lásd erről Bene, 1993, 663–664.
57. Gualdo Priorato életéről és munkáiról lásd Peter Moraw, *Kaiser und Geschichtsschreiber*, II, Galeazzo Gualdo Priorato, in: „Welt als Geschichte”, 1962, 174–203; *Giuliana Toso Rodinis*, Galeazzo Gualdo Priorato. *Un moralista veneto alla corte di Luigi XIV*, Firenze, 1968, 15–77; Köpeczi Béla, „Magyarország, a kereszténység ellensége”. *A Thököly-felkelés az európai közvéleményben*, Bp., 1976, 219–223; Angelo Tamborra, „Guerra al Turco e rivolta nobiliare in Ungheria nella seconda metà del Seicento”, in: *Venezia e Ungheria nel contesto del barocco europeo*, a cura di Vittore Branca, Firenze, 1979, 421–429; Bene Sándor, „Ő Császári Felségének kedve telik benne...” (*Egy birodalmi história és társszerzői*), in: „Filológiai Közöny”, XXXIX 1993, 49–56.
58. *A storia contemporanea* íróinak munkamódszerét általában is „riportázként” jellemzi Sergio Bertelli, „Storiografi, eruditi, antiquari e politici”, in: *Storia della letteratura italiana*, Milano, 1976, 333.
59. A levelek a Forstall-iratok között maradtak fenn: fasc. 280, conv. B, 41–42, 7–8; Forstall válasza: u. o., conv. C, 115–117. Az egyetlen kutató, aki eddig említést tett róluk: Széchy, I, 1896, 36–38, de ő csak Zrínyi Miklós születési dátumának (1620) igazolására használja őket; később nem hozza összefüggésbe az adatot a Priorato-féle *Historia*-val. Florio Banfi feltehetőleg innen vette Gualdo Priorato és Zrínyi Péter személyes ismeretségére vonatkozó értesülését (I. d. 34. j.), de mivel magukat a leveleket nem látta, hibásan értelmezte az információt.
60. A Zrínyi Miklós-portré (Jean de Herde és Van der Steen közismert munkája) a *Vite*-beli életrajz mellett megtalálható a *Historia* második kötetében is.
61. Vö. Bényiné Farkas Mária, *Galeazzo Gualdo Priorato két Zrínyi-életrajza*, in: „Zrínyi-dolgozatok”, V, id. kiad., 48. A Gualdo Priorato írásait közlő (bár a szövegvariánsokat a leglényegesebb ponton összekeverő), dolgozat fordítási hibái egyszer alapos kritikát érdemelnének (hogy csak egy gyöngyszemet említsünk: Szigetvárnál nem a *kirohanó* vitézeik, hanem a *törökök* rémültek meg Zrínyi elszántságától).
62. A sorrend: fasc. 280, conv. D, 4–7; conv. C, 31–34; conv. D, 118–122.
63. Galeazzo Gualdo Priorato, *Vite et azioni di personaggi militari e politici*, Vienna, 1674, 388.
64. A tanulmányokat fordítással együtt bemutatta Bodó Éva Mária, *A Zrínyi család iránti tudományos érdeklődés két velencei dokumentuma*, in: „Zrínyi-dolgozatok”, IV [1988], 205–270.
65. Takáts Sándor, „A Zrínyiek magyarsága”, in: T. S., *Magyar küzdelmek*, Bp., s. a., 52.
66. Lásd erről Horváth Zsolt kitűnő tanulmányát: *Változatok és változások a Zrínyi-kultusz történetében* (1918–1954), in: „Zrínyi-dolgozatok”, IV, id. kiad., 63–147.
67. Horváth, 1987, 82–102.
68. Dr. vitéz Homa Gyula – S7S József, *Zrínyi szelleme é! A magyar katonaszemély Zrínyi Miklós gróf gondolatvilágában*, 2. kiad., A Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának kiadása, Bp., 1938 [Zrínyi-könyvtár, II].
69. U. o., 28.
70. Mihovil Kombol, *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb, 1945, 260.
71. Megjegyzendő, hogy a legutóbbi évek szomorú fejleményei itt némi változást hoztak: a Zrínyiek jelentősége ismét megnőtt az állami propagandában – ami persze a korábbi kultusz felmelegítését jelenti. Ne feledjük, hogy Zrínyi Péternek és Frangepán Ferencnek 1919. április 30-i, százezres tömeg, a városok és megyék küldöttségei előtt lezajlott zágrábi újratemetése nálunk csak Kossuth temetéséhez hasonlítható; hogy a zágrábi Kaptol székesegyházában ma is szoborpár és emléktábla hirdeti a „Horvátország szabadságáért” meghalt „horvát mártírok”, „Knez Petar Šubic Zrinski” és „Knez Fran Krsto Frankopan” emlékét – nem beszélve a róluk elnevezett intézményekről, egyesületekről, belvárosi utcákról vagy a bankjegyeken frissen feltűnt ábrázolásaikról. A heroizáló irodalmi feldolgozásokból, az újratemetést és az azóta megünnepelt évfordulás megemlékezéseket kísérő spontán kultusz és politikai propaganda dokumentumaiból bőséges válogatást ad Andelko Mijatović, *Zrinsko-Frankopanska urota*, Zagreb, 1992; az összeesküvés valódi – meglehetősen elszomorító – képét újra és újra nehéz elfogadni; újabb kísérlet az objektív értékelésre a horvát szakirodalomban: Lujó Margetić, *Pogibija Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana (30. IV. 1671.)*, in: „Dometi” (Rijeka), 1995, 1–6, 61–66.
72. A cikk szerzője Kovács Sándor Iván.
73. Lásd erről, irodalommal, Bene, 1993, 662.
74. Löbl Mária Zsófia a velencei Signoriának; Csáktornya, 1668. május 24; közli: Király – Kovács, 1986, 39.
75. A szlávok Jáfetita eredeztetéséről lásd Brogi Bercoff, 1977–1979.